

*Журило С. С.,
асистент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Міжнародного гуманітарного університету*

ВИМОГИ ДО УСИНОВЛЮВАЧІВ ДІТЕЙ – ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню вимог до кандидатури усиновлювача, які висувуються діючим законодавством та умов, за яких особі має бути відмовлено у можливості усиновити дитину. Також приділено увагу розгляду особистісних характеристик майбутнього усиновлювача та їх вплив на формування подальшого світогляду усиновленої дитини.

Ключові слова: усиновлювач, усиновлений, сім'я, дитина.

Постановка проблеми. Інститут усиновлення є одним з основних інститутів сімейного права, адже він покликаний забезпечити захист прав та інтересів дітей, які залишилися без піклування батьків. Складність даного інституту зумовлена як процедурою розгляду відповідних справ, так і тим, що питання усиновлення є складним психологічним моментом, адже мова йде, з одного боку, про майбутнє дитини, її адаптацію в сім'ї усиновлювачів, а з іншого – про розуміння усиновлювачами майбутніх складностей щодо виховання дитини, взаємопорозуміння її з членами нової сім'ї тощо. Тому актуальність питань, пов'язаних з вимогами до кандидатури усиновителя не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень та виокремлення нерозв'язаних проблем. Серед досліджень радянського періоду, присвячених питанням усиновлення, можна виділити роботи Б. С. Антимонова, М. В. Антокольської, Я. Р. Веберса, Є. М. Ворожейкіна, А. Г. Гойхбарга, О. С. Іоффе, С. А. Муратової, А. М. Нечаєвої, А. І. Пергамент, Г. Ф. Шершеневича та ін. Серед науковців, які приділяють увагу дослідженню питань усиновлення в незалежній Україні можна виділити таких, як: В. І. Борисова, О. О. Грабовська, І. В. Жилінкова, Л. М. Зілковська, З. В. Ромовська, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, М. Й. Штефан та ін.

Викладення основного матеріалу. Проаналізувавши норми Сімейного кодексу України (далі – СК України), можна виділити конкретні вимоги до особи усиновлювача, які висуває законодавець та умови, за яких особа не може бути усиновлювачем. В літературі зазначені вимоги називають відповідно «позитивними» та «негативними» [1, 394].

Отже, ч. 1 ст. 211 СК України встановлює, що усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодше двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини [2].

Зазначимо, що спочатку СК України не містив вказівки на необхідність досягнення усиновлювачем двадцяти однорічного віку, а лише вказувалося

на необхідність настання повноліття усиновлювача. Вважаємо внесені зміни до СК України виправданими, адже особа, яка досягла двадцяти однорічного віку, має більший життєвий досвід, більші можливості для забезпечення належного утримання та виховання усиновленої дитини. Разом з тим, не будемо забувати, що дана вимога не стосується родичів дитини, які мають право усиновити її в молодшому ніж двадцять один рік віці. Також в ст. 211 СК України вказано, що особа повинна бути дієздатною. За загальним правилом (ст. 34 ЦК України) повна цивільна дієздатність настає у вісімнадцять років. Разом з тим, може мати місце ситуація, що родич дитини досяг повної цивільної дієздатності до досягнення повноліття. На нашу думку, в такому випадку усиновлення не може бути здійснено, адже усиновлення дитини – це велика відповідальність і усиновлювач повинен досягти певного життєвого досвіду.

Норма СК України (ч. 2 ст. 211) передбачає, що різниця у віці між усиновлювачем та усиновленим не може становити менше п'ятнадцяти років. А у разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж вісімнадцять років. Встановлення даного правила говорить про бажання законодавця наблизити відносини усиновлення до біологічних відносин, які складаються у родині. Разом з тим, в науковій літературі існування такої імперативної норми вважається дуже суперечливим питанням. Зокрема, Л. М. Зілковська вказує, що різниця у віці між усиновлювачем і усиновленою дитиною встановлена законодавцем з метою створення між ними відносин як між батьками та дітьми, а мала різниця у віці може привести до того, що усиновлені діти не сприйматимуть своїх усиновлювачів як батьків і, як наслідок цього, між ними не можуть бути встановлені належні відносини як між дитиною та батьками. Тому зменшення 15-річної різниці у віці між усиновлювачем та усиновленою дитиною неприпустимо не лише у випадку усиновлення її сторонніми особами, а й родичами, зокрема братами та сестрами [3, 36]. З. В. Ромовська зазначає, що п'ятнадцятирічна вікова різниця – це крайня межа, відступ від якої за жодних обставин є неможливим [4, 36]. Іншої точки зору додержуються В. І. Борисова та Л. В. Панова, які вважають імперативну норму щодо різниці у віці не виправданою, коли це стосується усиновлення дитини мачухою або вітчимою, близькими родичами, за умови

що дитина знає, що усиновлювач не є її рідним батьком (матір'ю) тощо. На їх думку штучно звужується коло осіб, які могли б бути усиновлювачами [5, 201].

На нашу думку: 1) коли усиновлення здійснюється родичами, то скорочення різниці у віці є доцільним, адже інтереси дитини у даному випадку у тому, щоб не втратити зв'язок з рідними, та й піклування про дитину її близькими має буде кращим, ніж піклування усиновлювачами – чужими особами або виховання такої дитини у дитячому закладі; 2) недоцільно звужувати коло усиновлювачей за віковим принципом, не залишаючи за судом права в індивідуальних випадках знизити цей ценз.

Усиновити дитину має право як громадянин України, так і іноземець. Разом з тим, відповідно до ст. 213 СК України громадянин нашої держави має переважне право на усиновлення, тобто за наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, переважне право на усиновлення має громадянин України.

Наступною «позитивною» вимогою усиновлення є правило про те, що усиновлювачами може бути подружжя. Дана вимога встановлена саме для реалізації пріоритету сімейного виховання дитини, яка позбавлена батьківського піклування. Зазначимо, що можливість подальшого розірвання шлюбу, визнання його недійсним не тягне за собою ніяких правових наслідків для факту усиновлення. Також, враховуючи наближення СК України правового регулювання фактичних шлюбних відносин до офіційно зареєстрованого шлюбу, особи, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю за рішенням суду можуть бути усиновлювачами. Треба зазначити, що практичне використання даної норми викликає багато питань у зв'язку з нерегульованістю фактичних шлюбних відносин. Зокрема, законодавчо не зазначена тривалість спільного проживання жінки і чоловіка, необхідна для визнання їх фактичним подружжям. Тому перед судом у разі застосування такої норми при усиновленні постає також задача встановити чи існують між особами фактичні шлюбні відносини. Суду треба встановити такі факти, як: тривалість існування факту спільного проживання, спільне ведення домашнього господарства, відсутність зареєстрованого шлюбу у когось з осіб, між якими встановлюються фактичні шлюбні відносини тощо.

Слід зазначити, що вимоги, сформульовані в чинному законодавстві України, до осіб, які не можуть бути усиновлювачами (так звані «негативні» вимоги усиновлення), стосуються як громадян України, так і іноземних громадян, які мають намір стати батьками українській дитині.

Так, ст. 212 СК України встановлює, що не можуть бути усиновлювачами особи, які: 1) обмежені у дієздатності; 2) визнані недієздатними; 3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;

4) були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини; 5) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; 6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами; 7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу); 8) страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я; 9) є іноземцями, які не перебувають у шлюбі, крім випадків, коли іноземець є родичем дитини; 10) були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені статтями 148, 150, 150-1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України (далі – КК України), або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів; 11) за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду; 12) є особами без громадянства; 13) перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8 і 10 зазначеної статті не може бути усиновлювачем. Також неможуть бути усиновлювачами інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини [2].

Як бачимо, перелік обставин, у зв'язку з якими особа не може бути усиновлювачем не є вичерпаним.

В літературі слушно вказується на таку важливу прогалину законодавства, як те, що не виділено окремо положення про неможливість бути усиновлювачем особам, що подали завідомо неправдиві документи щодо усиновлення та особи, які бажають оформити усиновлення з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди [6, 553]. Це положення частково відповідає ст. 216 СК України, яка закріплює заборону посередницької, комерційної діяльності щодо усиновлення дітей.

Зупинимося більш детально на характеристиці перелічених «негативних» вимог.

Зокрема, відповідно до ст. 36 ЦК України суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, а також якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище [7]. Оскільки над фізичними

особами, цивільна дієздатність яких обмежена в судовому порядку, встановлюється піклування, логічним є неможливість таких осіб бути усиновлювачами.

У той же час слід звертати увагу на усиновлення особами, стосовно яких прийнято рішення про скасування обмеження в дієздатності або рішення про визнання особи дієздатною. Дана обставина пояснюється тим, що подібні рішення суду не забороняють таким особам бути усиновлювачами, але і не дають гарантій того, що ці особи не схильні до рецидиву захворювання чи поверненню до відповідних звичок.

Відповідно до ст. 39 ЦК України фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними [7]. Над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка, і саме опікун виступає в інтересах такої особи та несе відповідальність за шкоду, завдану нею. Таким чином, недієздатна фізична особа не може бути усиновлювачем.

Якщо особа позбавлена батьківських прав і ці права не були поновлені, то логічним є заборона усиновлення такої особи. Адже не може визивати довіру особа, яка вже не виконала зобов'язання щодо усиновлення в минулому.

Важливою умовою усиновлення є наявність у усиновлювача постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу), так як не може повноцінно здійснювати свої обов'язки щодо усиновлення особа, яка не отримує достатнього доходу для виховання дитини та постійного місця проживання. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» № 905 від 8 жовтня 2008 року громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються з письмовою заявою до служби у справах дітей і до заяви додають відповідні документи, серед яких довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органами державної податкової служби; копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням. Служба у справах дітей протягом 10 робочих днів після отримання документів здійснює відповідні дії, в тому числі готує акт обстеження житлово-побутових умов заявника, розглядає питання про можливість заявника бути усиновлювачем та готує відповідний висновок [8]. На суд покладений прямий обов'язок перевірити при встановленні рішення матеріальний стан усиновлювача, умови його проживання тощо.

Згідно з вказаною Постановою до заяви кандидата в усиновлювачі додається висновок про стан здоров'я заявника. Зокрема, не можуть бути усиновлювачами особи, які визнані у встановленому порядку інвалідами I і II групи, які мають органічні ураження нервової

системи, хворі СНІДом, відкритою формою туберкульозу тощо.

Зазначимо, що судимість означає офіційне посвідчення факту засудження особи за певний злочин і пов'язана з деякими елементами обмеження прав цієї особи. Відповідно до ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувального вироку і до погашення або зняття судимості [9]. Погашення або зняття судимості анулює всі правові наслідки, пов'язані з судимістю. Таким чином, при погашенні судимості формально знімається заборона для таких осіб бути усиновлювачами. У даному випадку необхідно визнати, що громадяни зі знятою судимістю можуть виконувати обов'язки батьків не гірше інших, але, разом з тим, скоєння одного разу злочину проти життя і здоров'я громадян накладає відбиток на психіку і подальше сприйняття світу особою, яка вчинила злочин, і одночасно, не можна забувати про скоєння в деяких випадках рецидиву злочинів. Отже, у випадках усиновлення дітей громадянами із погашеною судимістю необхідно виходити із критерію безпеки дитини.

Ще однією перешкодою для усиновлення є, як зазначалося вище, відсутність у особи громадянства. Для порівняння зазначимо, що законодавство Російської Федерації (далі – РФ) дозволяє особам без громадянства усиновлювати дітей з російським громадянством. В зв'язку з чим, робимо висновок, що законодавство України пішло по шляху більш жорсткого вибору кандидатів на усиновлення дітей-громадян України. Важливою є і норма щодо заборони бути усиновлювачем особі, яка перебуває у шлюбі з особою, яка знаходиться на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері; зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами тощо. Як приклад, можна зазначити, що СК РФ виокремлює вимогу, що усиновлювачами також не може бути подружжя, якщо один з них визнаний судом недієздатним або обмежено дієздатним. Вітчизняне законодавство не містить такої вимоги, але вважаємо, що, така норма була б корисною в нашій країні, адже усиновлення дитини в даному випадку не можна допускати з причини неминучого співжиття, контактування всиновленої дитини з недієздатною чи обмежено дієздатною особою, що може негативно вплинути на виховання та формування світогляду дитини.

Ще одним важливим моментом є те, що відповідно до ч. 3 ст. 211 СК України усиновлювачами не можуть бути особи однієї статі. Для порівняння зазначимо, що в РФ законодавчо не закріплена заборона особам нетрадиційної орієнтації усиновлювати дітей.

За останні роки в різних країнах значна увага приділялася дослідженню питання щодо виховання дітей гетеро сексуальними і гомосексуальними сім'ями, в результаті чого не було виявлено негативного впливу на психіку і виховання дітей одностате-

вого сімейного середовища. Разом з тим, достатньо часто в науковій літературі висловлюється думка про небажаність усиновлення дітей одностатевими сім'ями. Такої позиції притримується і вітчизняне законодавство.

Проаналізувавши особливості вимог вітчизняного законодавця до кандидатури усиновлювача, можна зробити **висновок**, що особа, яка бажає усиновити дитину, повинна відповідати встановленим законодавством вимогам, а також мати відповідні особисті якості, які дозволять не лише забезпечити усиновлену дитину такими необхідними речами, як їжа, одяг тощо, а й дадуть можливість привити їй такі важливі якості як доброту, турботу, відповідальність, гідність тощо.

Зазначимо, що не існує законодавчо закріпленого переліку особистих якостей, яким повинен відповідати кандидат в усиновлювачі. Однак, у всіх випадках необхідно виходити з інтересів дитини, а також з того, що усиновлювачі повинні мати можливість належним чином виконувати батьківські обов'язки, тому потенційний усиновлювач (усиновлювачі) за своїми особистісними характеристиками і умовами життя повинен володіти відповідними можливостями щодо забезпечення виховання та всебічного розвитку дитини. Виходячи з даних параметрів, вимоги до усиновлювача можна сформулювати, виключивши умови, за наявності яких особа (особи) усиновлювачем бути не може.

Література:

1. Стоянова Т. А. Правове регулювання законодавчих вимог до особи, що може бути усиновителем / Т. А. Стоянова // Актуальні проблеми держави і права. — 2009. — Вип. 46. — С. 394-400.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
3. Зілковська Л. М. Правове регулювання усиновлення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л. М. Зілковська. — Одеса, 2002. — 177 с.

4. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / З. В. Ромовська. — К.: Ін Юре, 2003. — 567 с.
5. Борисова В.І. Сімейне право України / В.І. Борисова, Л. В. Панова. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 289 с.
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За заг ред. С. Я. Фурси. — К.: Фурса С. Я.: КНТ, 2008. — 1247 с.
7. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15/>
8. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: Постанова Кабінету Міністрів України № 905 від 8 жовтня 2008 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/905-2008>
9. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>

Журило С. С. Требования к усыновителям детей – граждан Украины

Аннотация. Статья посвящена исследованию требований к кандидатуре усыновителя, предъявляемым действующим законодательством и условий, при которых лицу должно быть отказано в возможности усыновить ребенка. Также уделено внимание рассмотрению личностных характеристик будущего усыновителя и их влияние на формирование дальнейшего мировоззрения усыновленного ребенка.

Ключевые слова: усыновитель, усыновленный, семья, ребенок.

Zhurylo S. Requirements to the adoptive parents of children-citizens of Ukraine

Summary. The subject of the article is legal analysis of the requirements for candidates (possible adopters) of children who are Ukrainian nationals. A person who is willing to adopt a child has to meet the requirements stipulated by the legislation and has to possess personal qualities needed for the proper upbringing of a child, which will not only providing the child with such essentials as food, clothes, etc. but the qualities which will instill into the child human values such as kindness, care, sense of responsibility, dignity and so on.

Keywords: family, adopter, adoptee, child.